

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ

Робоча програма
навчальної дисципліни
"ТЕОРІЯ ЕКОНОМІЧНОГО РИЗИКУ"
для студентів напряму підготовки
6.030506 "Прикладна статистика"
денної форми навчання

Харків. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015

Затверджено на засіданні кафедри статистики та економічного прогнозування.

Протокол № 1 від 26.08.2014 р.

Укладачі: Раєвнева О. В.

Бровко О. І.

Р 58 Робоча програма навчальної дисципліни "Теорія економічного ризику" для студентів напряму підготовки 6.030506 "Прикладна статистика" денної форми навчання / уклад. О. В. Раєвнева, О. І. Бровко. – Х. : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. – 48 с. (Укр. мов.)

Подано тематичний план навчальної дисципліни та її зміст за модулями й темами. Вміщено плани лекцій, практичних і семінарських занять, матеріали для закріплення знань (самостійну роботу, контрольні запитання), методичні рекомендації щодо оцінювання знань студентів, професійні компетентності, якими повинен володіти студент після вивчення дисципліни.

Рекомендовано для студентів напряму підготовки 6.030506 "Прикладна статистика".

Вступ

В умовах ринкових відносин проблема оцінки й обліку економічного ризику здобуває самостійне теоретичне значення як важлива самостійна частина теорії і практики управління. Більшість управлінських рішень приймаються в умовах ризику, що зумовлено низкою факторів – відсутністю повної інформації, наявністю суперечливих тенденцій, елементами випадковості та багато іншим. Особливе значення проблема ризику здобуває в підприємницькій діяльності.

Підприємці стикаються з чисельними ризиками, пов'язаними з ринковими змінами курсів акцій, валют, сировинних товарів та ін. Лібералізація національної економіки, збільшення ступеня її відкритості вносить свій вклад у посилення конкуренції, викликаючи додаткові складності у господарюючих суб'єктів.

Передові технології, глобалізація світової економіки, дерегуляція, реструктуризація, розвиток Інтернет-технологій, ринку похідних інструментів та інші важливі чинники, що впливають на сучасний бізнес, радикально змінили підходи до управління ризиками.

Донедавна застосовувався вузькоспеціалізований, фрагментований підхід до управління ризиками "знизу вгору", який розглядав всі виникаючі ризики як окремі та не взаємозалежні елементи. При цьому їх оцінки мали різномірний характер, що не давало можливості зіставити їх один з одним і проаналізувати одержувані результати.

За останні роки змінилися погляди і підходи на проблеми, що склалися в галузі управління ризиком, що негайно призвело до утворення нової моделі ризик-менеджменту, яка комплексно розглядає ризики всіх відділів і напрямів діяльності організації. З'явилася можливість отримувати порівнянні оцінки за всіма видами ризику завдяки оптимальному підходу між методами і моделями для визначення специфічних видів ризиків.

Навчальна дисципліна "Теорія економічного ризику" належить до циклу вибіркових дисциплін освітньо-професійного рівня "бакалавр" за напрямом підготовки 6.030506 "Прикладна статистика" та спрямована на формування у студентів професійних компетентностей щодо визначення виду ризику, його оцінювання та моделювання.

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
		денна форма навчання
Кількість кредитів – 4	Галузь знань 0305 Економіка та підприємництво	Вибіркова
Модулів – 2	Напрямок підготовки 6.030506 "Прикладна статистика"	Рік підготовки 3-й
Змістових модулів – 2		Семестр 5-й
Загальна кількість годин – 144		Лекції 34 год
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 4; самостійної роботи студента – 5		Практичні, семінарські 34 год
	Самостійна робота 76 год	
	Вид контролю:	
	залік	

Примітка. Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної та індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання – 90 %.

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою навчальної дисципліни є придбання майбутніми фахівцями в сфері економіки компетентностей у галузі системного аналізу категорії активного ризику, оволодіння методологічними засадами, методичними підходами та інструментарієм сучасної ризикології, тобто спектром спеціальних економіко-математичних методів оцінювання та моделювання ризику. Для досягнення поставленої мети програма дисципліни містить питання, що охоплюють загальну характеристику поняття "економічний ризик", джерела його виникнення, класифікацію ризиків по різних класифікаційних ознаках, проблеми оцінки й обліку ризику при ухваленні рішення на різних рівнях економічного керування, методи кількісних оцінок економічного ризику, застосування методів суб'єктивних оцінок у вимірі ризику, моделювання економічного ризику тощо.

Завдання дисципліни – набуття навичок щодо оцінки та аналізу ступеня ризикованості прийняття управлінських рішень для забезпечення ефективного управління підприємством, що функціонує в умовах нестабільного зовнішнього середовища.

Предметом вивчення дисципліни є теоретичні і практичні питання аналізу економічного ризику, математичні методи і моделювання поведінки економічних систем з урахуванням ризику.

Для успішного вивчення даної навчальної дисципліни студент має прослухати такі навчальні дисципліни, як: "Макроекономіка", "Мікроекономіка", "Вища математика", "Теорія ймовірностей та математична статистика", "Статистика", "Фінансовий аналіз". Знання отримані в процесі вивчення дисципліни є підґрунтям засвоєння таких навчальних дисциплін, як: "Статистичні моделі прийняття рішень в умовах невизначеності", "Управління розвитком соціально-економічних систем", "Бізнес статистика", "Статистика для менеджерів".

У процесі навчання студенти отримують необхідні знання під час лекційних занять і виконуючи практичні завдання. Найбільш складні питання винесено на розгляд і обговорення під час семінарських занять. Також велике значення в процесі вивчення та закріплення знань має самостійна робота студентів.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен: **знати:**

джерело, об'єкт і суб'єкт ризику;

основні категорії економічного ризику;

принципи керування економічними ризиками;

класифікацію видів ризику;

загальні та специфічні методи виміру ризику;

кількісні та якісні, а також абсолютні і відносні оцінки ризику;

критерії вибору управлінських рішень в умовах ризику;

методи рішення стохастичних задач з урахуванням економічного ризику;

методи зниження економічного ризику;

вміти:

визначати вид ризику, що впливає на прийняття конкретного управлінського рішення;

кількісно оцінювати вплив ризику за допомогою економіко-математичних методів;

приймати оптимальні управлінські рішення з використанням різноманітних критеріїв теорії ігор;

використовувати методи оцінки капітальних активів і метод лінії надійності ринку при аналізі фінансового ризику;

формуванню мінімальний портфель інвестицій з урахуванням різної ризикованості цінних паперів;

розробляти необхідні заходи для зменшення впливу конкретного ризику на діяльність фірм.

Методологія і методика, що використовується в дисципліні, базується на роботах вітчизняних і закордонних вчених з питань теоретичної економіки і ризик-менеджменту, математичного моделювання економічних систем в умовах ризику і невизначеності, ризикології.

У процесі викладання навчальної дисципліни основна увага приділяється оволодінню студентами професійними компетентностями, що наведені в табл. 2.1.

Структуру складових професійних компетентностей та їх формування відповідно до Національної рамки кваліфікацій України наведено в додатку А.

Таблиця 2.1

Професійні компетентності, які отримують студенти після вивчення навчальної дисципліни

Код компетентності	Назва компетентності	Складові компетентності
1	2	3
ТЕР* 1	Здатність до цілісного уявлення про вплив ризику на діяльність вітчизняних підприємств та організацій, що функціонують у конкурентному зовнішньому оточенні	Визначити об'єкт, суб'єкт ризику, джерел виникнення ризику
		Формувати політику управління ризиками організації
ТЕР2	Здатність до визначення джерел виникнення економічного ризику та класифікації видів ризику, що впливають на прийняття управлінського рішення з функціонування підприємства/організації	Визначати вид ризику, що впливає на прийняття конкретного управлінського рішення певного суб'єкта господарювання
		Визначати джерела виникнення певного виду ризику

1	2	3
ТЕР 3	Здатність оцінювати ризик операцій/проектів на підставі визначення корисності проектів та ймовірності настання ризику	Кількісно визначати ризик операції на підставі побудови дерева рішень та побудови функції корисності
		Здійснювати абсолютну та відносну оцінку ризику
		Оцінювати ризик операції/проекту на підставі побудови матриці перехідних ймовірностей
ТЕР 4	Здатність щодо кількісної оцінки ризику за допомогою економіко-математичних методів загального характеру	Оцінювати ризик операції/проекту на підставі побудови кривої Лоренца
		Оцінювати ризик операції/проекту на підставі використання балансової моделі діяльності підприємства
		Оцінювати ризик на підставі формування бази ризикових операцій
		Оцінювати ризик операції/проекту на підставі проведення різних видів експертизи, розрахунку необхідної кількості експертів, що мають односпрямовані судження
ТЕР 5	Здатність приймати оптимальні управлінські рішення з використанням різноманітних критеріїв теорії ігор	Обирати оптимальну стратегію поведінки підприємства/організації в умовах конкурентного зовнішнього оточення
ТЕР 6	Здатність щодо кількісної оцінки ризику за допомогою економіко-математичних методів спеціального характеру	Будувати портфель інвестицій за умови максимізації доходу та мінімізації ризику
		Обирати найменш чутливий до ринкових коливань інвестиційний проект
		Визначати необхідну прибутковість акцій за умови визначення середньо ринкової дохідності
		Визначати найменш ризикований проект на підставі визначення без ризикової та ризикової частин грошового потоку
ТЕР 7	Здатність розробляти управлінські заходи для зменшення впливу конкретного ризику на діяльність підприємства	Зниження ризику валютних операцій на підставі використання опціонів та ф'ючерсів
		Визначення страхових внесків при страхуванні ризиків діяльності підприємства
		Зниження банківських ризиків за рахунок оцінки сталості клієнта

* Теорія економічного ризику

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1.

Теоретичні засади та загальний інструментарій оцінки ризику

Тема 1. Ризик як економічна категорія ринкової економіки

Ризик – невід'ємний елемент ринкових відносин. Місце і роль економічного ризику в системах керування різних рівнів ієрархії. Історія виникнення поняття "господарський ризик", підходи до його вивчення. Мета й основні завдання вивчення дисципліни "Теорія економічного ризику".

Об'єктивність постановки проблеми економічного ризику, його суть. Поняття визначеність, ризик, невизначеність, їхні якісні відмінності. Прийняття управлінських рішень в умовах визначеності, ризику і невизначеності. Ситуації, зв'язані з ризиком. Вплив обсягу одержуваної релевантної інформації на величину ризику й очікуваного доходу.

Поняття економічний ризик, об'єкт і суб'єкт ризику. Об'єктивні і суб'єктивні джерела виникнення ризику. Аналіз ситуацій виникнення ризиків. Причини виникнення максимального ризику.

Політика керування ризиком, її роль у цілеспрямованому розвитку підприємства (фірми). Визначення стратегії ризику, його границь (діапазонів), оцінка ризику – основні напрями політики керування ризиком. Принципи керування ризиком.

Тема 2. Диверсифікація ризику при прийнятті рішень на різних рівнях економічного управління

Класифікація ризиків за: рівнем економічного керування; тривалістю впливу ризику; сферою діяльності виробника; характером прояву; систематичністю впливу. Аналіз спектра ризиків, що впливають на діяльність виробників.

Зовнішні і внутрішні ризики виробників. Категорії страхового, валютного і ризику форсмажорних обставин. Внутрішні економічні ризики як відображення діяльності суб'єктів, що хазяюють. Поняття систематичних ризиків: ризик інфляції, зміни процентних ставок, падіння загальноринкових цін.

Сутність несистематичних ризиків; галузевий ризик і фінансовий. Історія виникнення теорій ризику. Основоположник теорій ризику – Г. Марковиц і його теорія ефективного портфеля.

Тема 3. Теорія корисності та прийняття рішень в умовах ризику

Вибір в умовах ризику. Ризик у загальній статистичній теорії прийняття рішень. Фактори, що впливають на величину ризику при прийнятті рішень. Дерево рішень, його побудова. Визначення доцільного управлінського рішення за допомогою дерева рішень.

Концепція корисності фон Неймана-Моргенштерна. Основні аксіоми: аксіома транзитивності, аксіома незалежності, аксіома раціональності, аксіома байдужості. Поведінка суб'єкта господарювання залежно від його схильності до ризику.

Побудова функції корисності ЛПР на основі його відношення до ризику. Максимізація очікуваної корисності. Аналіз ризику за допомогою функції корисності. Локальне і глобальне відмовлення від ризику. Відмовлення від ризику за розміром його наслідків.

Визначення очікуваної вартості досконалої інформації за умови отримання апіорної інформації про наслідки управлінських рішень. Апостеріорний підхід до визначення очікуваної вартості досконалої інформації. Підхід щодо оцінки вартості придбання релевантної інформації.

Тема 4. Система кількісних оцінок економічного ризику

Кількісна оцінка як основа для використання статистичних методів виміру економічного ризику. Загальні підходи до кількісної оцінки ризику в спектрі економічних проблем. Основні категорії ризику. Рівень ризику і ризик часу.

Відносні оцінки ризику: премія за ризик, мінливість очікуваних результатів. Імовірність настання події – основа кількісної оцінки ризику. Об'єктивна і суб'єктивна імовірності. Критерії вибору ступеня ризику. Абсолютні оцінки ризику; дисперсія результатів, стандартне відхилення.

Визначення форми розподілу характеристик економічних процесів. Коефіцієнт ризику, характер його змін. Основні властивості коефіцієнта ризику, діапазон його змін. Емпіричне визначення коефіцієнта ризику.

Тема 5. Оцінка ризику з використанням апарату марківських випадкових процесів

Зміст поняття "стан системи". Класифікація станів: достовірне, неможливе, випадкове. Поняття елементарний стан, частка виникнення стану. Якості ймовірності станів.

Виникнення теорії марківських процесів. Поняття випадкового процесу. Поняття марківського процесу. Класифікація марківських процесів. Граф станів.

Характеристики марківського процесу з дискретними станами та дискретним часом. Матриця перехідних ймовірностей. Однорідний марківський ланцюжок.

Характеристика марківського процесу з дискретними станами та безперервним часом. Поняття перехідних ймовірностей та щільності ймовірностей переходу зі стану в стан. Однорідний та неоднорідний безперервний марківський ланцюжок. Знаходження значень ймовірності станів за допомогою рівняння Колмогорова.

Поняття граничного розподілу ймовірностей станів. Стаціонарний режим у системі. Зміст ергодичного процесу та ергодичної ймовірності стану.

Ергодична теорема Маркова. Необхідні та достатні умови існування фінальних ймовірностей станів.

Змістовий модуль 2.

Моделювання економічного ризику

Тема 6. Загальні методи вимірювання ризику

Розмаїтість методів виміру ризику. Класифікація методів: загальні і спеціальні; кількісні та якісні. Загальні методи виміру економічного ризику.

Статистичний метод. Крива Лоренца і спосіб її побудови. Оцінка ризику за допомогою формули професора Маслоу. Класифікація діапазонів ризику.

Метод аналізу доцільності витрат. Поняття і формування діапазонів ризику. Показники забезпеченості запасів і витрат джерел їхнього формування. Побудова трьохкомпонентного показника розпізнавання діапазонів ризику.

Аналітичний метод виміру ризику. Зменшення ризику за рахунок вивчення механізму формування прибутку. Показники періоду окупності, чистого приведенного доходу, індексу рентабельності та норми прибутковості. Аналіз чутливості моделі. Аналіз величини відносних ризиків.

Метод аналогій. Використання баз даних при визначенні ризику аналогічних проектів. Вивчення життєвого циклу проектів. Диверсифікованість ризику за стадіями життєвого циклу.

Тема 7. Експертні оцінки виміру ризику

Особливості використання евристичних методів оцінки інформації. Класифікація експертних методів та моделей. Індивідуальні та

колективні експертні оцінки. Типи групових процедур. Зміст методів "мозкового штурму", "Делфі" та методу сценаріїв.

Загальна схема експертизи. Підготовка експертизи. Типи експертних питань. Вимоги до формування експертної групи. Методи відбору експертів. Методи обробки експертної інформації: статистичні методи, алгебраїчні методи та ін. Оцінка погодженості думок експертів. Коефіцієнт конкордації.

Огляд методик оцінки ризику країни. Аналіз рівня ризику країни за допомогою індексу БЕРІ.

Тема 8. Ризик і теорія ігор

Предмет теорії ігор. Поняття конфлікту. Класифікація ігор. Скінченні та нескінченні ігри. Антагоністичні ігри, ігри з нульовою сумою, ігри з постійною різницею. Кооперативні та некооперативні ігри.

Поняття платіжна матриця. Нижча та верхня ціна ігри. Ігри з сідловою точкою. Вибір оптимальної стратегії в простій антагоністичній грі.

Ризик в іграх з природою. Критерії прийняття оптимальних рішень: Лапласа, Вальда, Гурвіца, Севіджа, Байєса, Ходжеса-Лемана. Вибір оптимальної стратегії розвитку фірми в умовах ризику і невизначеності.

Тема 9. Ризик на фінансовому ринку

Сучасна фінансова теорія і ринок капітальних активів. Співвідношення ризику і доходу. Оцінка віддачі від вкладених коштів. Розрахунок очікуваних доходів в умовах ризику і невизначеності. Коефіцієнт варіації як критерій вкладення грошей в інвестиційний проект.

Статистична модель вибору портфеля інвестора. Основні характеристики ризику портфеля фінансових інвестицій. Ризик портфеля. Ефект диверсифікованості портфеля. Коваріація і мінливість.

Визначення ризику і віддачі за допомогою моделі оцінки капітальних активів (МОКА). Міра чутливості цінних паперів до ринку. Визначення необхідної норми прибутковості проекту. Визначення ризику з використанням ліній надійності ринку. Ринок і загальна рівновага. Методи визначення доцільності інвестицій з урахуванням ризику: метод еквівалента впевненості; аналіз чутливості реагування.

Тема 10. Методи зниження ризику в різних сферах діяльності виробників

Способи і принципи зниження ризику: запобігання ризику, утримання ризику, передача і зниження ступеня ризику. Основні принципи зниження ризику. Методи зниження ступеня ризику: диверсифікація, лімітування, розподіл ризику серед учасників проекту, страхування.

Поняття хеджування ризику. Методи зниження ризику на сучасному фінансовому ринку. Хеджування покупкою, хеджування продажем. Строкові контракти. Фінансові ф'ючерси й опціони. Хеджування контрактів і опціонів. Керування валютними ризиками.

Методи зниження банківського ризику. Підходи до зниження кредитного ризику: оцінка кредитоспроможності клієнта, страхування кредиту, додаткове забезпечення кредиту, дисконтні займи. Методи зниження відсоткового ризику: страхування відсоткового ризику, кредити зі змінною відсотковою ставкою, відсоткові опціони та свопи. Методи зниження ринкового та валютного ризиків.

Методи прогнозування коливань курсів на ринку цінних паперів. Типи страхування операцій з цінними паперами. Загальні схеми страхування ризиків: повна франшиза, страхування першого ризику, страхування брокерів.

4. Структура навчальної дисципліни

З початку вивчення навчальної дисципліни кожен студент має бути ознайомлений як з робочою програмою навчальної дисципліни і формами організації навчання, так і зі структурою, змістом та обсягом кожного з її навчальних модулів, а також з усіма видами контролю та методикою оцінювання сформованих професійних компетентностей.

Вивчення студентом навчальної дисципліни відбувається шляхом послідовного і ґрунтовного опрацювання навчальних модулів.

Навчальний модуль – це окремий, відносно самостійний блок дисципліни, який логічно об'єднує кілька навчальних елементів дисципліни за змістом та взаємозв'язками.

Тематичний план дисципліни складається з двох змістових модулів (табл. 4.1).

Структура залікового кредиту навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин							
	денна форма							
	усього	у тому числі					самостійна робота	
		лекційні	практичні	семінарські	проведення підсумкового контролю	виконання курсової роботи	підготовка до занять	
1	2	3	4	5	6	7	8	
Змістовий модуль 1.								
Теоретичні засади та загальний інструментарій оцінки ризику								
<i>Тема 1.</i> Ризик як економічна категорія ринкової економіки	11	3	2	–	–	–	6	
<i>Тема 2.</i> Диверсифікація ризику при прийнятті рішень на різних рівнях економічного управління	15	3	–	4	–	–	8	
<i>Тема 3.</i> Теорія корисності та прийняття рішень в умовах ризику	15	4	4	–	–	–	7	
<i>Тема 4.</i> Система кількісних оцінок економічного ризику	9	2	2	–	–	–	5	
<i>Тема 5.</i> Оцінка ризику з використанням апарату марківських випадкових процесів	19	4	2	–	2	–	11	
Разом за змістовим модулем 1	69	16	10	4	2	–	37	
Змістовий модуль 2.								
Моделювання економічного ризику								
<i>Тема 6.</i> Загальні методи вимірювання ризику	15	4	4	–	–	–	7	
<i>Тема 7.</i> Експертні методи оцінки ризику	18	4	2	2	–	–	10	
<i>Тема 8.</i> Ризик та теорія ігор	11	3	3	–	–	–	5	
<i>Тема 9.</i> Ризик на фінансовому ринку	11	3	3	–	–	–	5	

Закінчення табл. 4.1

1	2	3	4	5	6	7	8
Тема 10. Методи зниження ризику в різних сферах діяльності виробників	20	4	–	2	2	–	12
Разом за змістовим модулем 2	75	18	12	4	2	–	39
Залік	–	–	–	–	–	–	-
Усього годин	144	34	22	8	4	–	76

5. Теми та плани семінарських занять

Семінарське заняття – форма навчального заняття, за якої викладач організовує дискусію навколо попередньо визначених тем, до яких студенти готують тези виступів. Тематика семінарських занять не відображається в лекційному матеріалі, але відноситься до певної теми дисципліни.

На кожному семінарському занятті викладач оцінює підготовлені студентами доповіді та презентації з окреслених питань (табл. 5.1), їх виступи, активність у дискусії, вміння формулювати і відстоювати свою позицію тощо.

Підсумкові бали за кожне семінарське заняття виставляються у відповідний журнал. Отримані студентом бали за окремі семінарські заняття враховуються в процесі накопичення підсумкових балів з даної навчальної дисципліни.

Таблиця 5.1

Плани семінарських занять

Назва теми	Програмні питання	Кількість годин	Література
1	2	3	4
Змістовий модуль 1.			
Теоретичні засади та загальний інструментарій оцінки ризику			
<i>Тема 2.</i> Диверсифікація ризику при прийнятті рішень на різних рівнях економічного управління	<i>Семінарське заняття 1.</i> 1. Підстави виникнення ризику у процесі функціонування господарюючих суб'єктів України 2. Алгоритмічна модель управління економічним ризиком 3. Особливості виникнення ризикових ситуацій у країнах постсоціалістичного простору	2	Основна: [1; 3 – 4; 6 – 8]. Додаткова: [9 – 11; 18]

Закінчення табл. 5.1

1	2	3	4
	<p><i>Семінарське заняття 2.</i></p> <p>1. Альтернативні класифікації економічних ризиків. 2. "Портфельний" підхід до теорії грошей 3. Відношення суб'єкта господарювання до ризику. 4. Основні положення теорії ризику Марковиця та Шарпа</p>	2	<p>Основна: [2 – 5]. Додаткова: [10 – 11; 15 – 16; 22]</p>
Змістовий модуль 2. Моделювання економічного ризику			
<p><i>Тема 7.</i> Експертні методи оцінки ризику</p>	<p><i>Семінарське заняття 3.</i></p> <p>1. Статистичні методи обробки думок експертів. 2. Коефіцієнт конкордації</p>	2	<p>Основна: [3; 8]. Додаткова: [12; 13; 15]</p>
<p><i>Тема 10.</i> Методи зниження ризику в різних сферах діяльності виробників</p>	<p><i>Семінарське заняття 4.</i></p> <p>1. Розкрити сутність основних методів зниження ризику страхових кампаній. 2. Визначити алгоритмічну модель зниження ризиків банківських установ. 3. Побудувати стратегію зниження ризику діяльності господарюючого суб'єкту</p>	2	<p>Основна: [1; 3 – 5; 7 – 8]. Додаткова [9 – 11; 15; 17; 18]</p>
Разом годин за змістовими модулями		8	

6. Теми практичних занять

Практичне заняття – форма навчального заняття, при якій викладач організує детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни і формує вміння та навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання студентом відповідно сформульованих завдань.

Проведення практичного заняття ґрунтується на попередньо підготовленому методичному матеріалі – тестах для виявлення ступеня оволодіння студентами необхідними теоретичними положеннями, наборі завдань різної складності для розв'язування їх студентами на занятті.

Практичне заняття включає проведення попереднього контролю знань, вмінь і навичок студентів, постановку загальної проблеми викладачем та її обговорення за участю студентів, розв'язування завдань з їх обговоренням, розв'язування контрольних завдань, їх перевірку, оцінювання.

У процесі проведення практичного заняття студенти самостійно або в малих групах вирішують запропоновані завдання різного рівня складності. Наприкінці заняття з метою виявлення ступеня засвоєння матеріалу викладачем проводиться перевірка роботи, яку виконували студенти, та підведення підсумків із виставленням відповідної оцінки в залежності від результатів виконаної роботи (табл. 6.1).

Перелік тем практичних занять

№ п/п	Теми практичних занять (за модулями)	Кількість годин	Література
1	2	3	4
Змістовий модуль 1.			
Теоретичні засади та загальний інструментарій оцінки ризику			
Тема 1	Рольова гра "Робін Гуд". Визначення ризику організації та розробка шляхів подолання чи зменшення ризику	2	Основна: [3; 6; 7]. Додаткова: [9 – 11]
Тема 3	Побудова дерева рішень щодо оцінки розміру ризику прийняття управлінського рішення.	2	Основна: [7]. Додаткова: [15; 19; 23]
	Апріорна та апостеріона оцінка досконалої інформації	2	
Тема 4	Визначення суб'єктивної та об'єктивної ймовірності наступу події. Розрахунок математичного очікування отримання доходу. Визначення абсолютної та відносної оцінки ризику проекту. Розрахунок коефіцієнту ризику	2	Основна [3 – 7]. Додаткова: [10; 11; 15 – 17]
Тема 5	Визначення характеристик марківського процесу: з дискретними станами та часом; з безперервним часом та дискретними станами	4	Основна: [2].
Змістовий модуль 2.			
Моделювання економічного ризику			
Тема 6	Оцінка ризику проекту за допомогою статистичного методу.	2	Основна: [6; 7]. Додаткова: [10; 11; 15; 21; 22]
	Визначення та аналіз ризику діяльності підприємства на підставі методу аналізу доцільності витрат	2	
Тема 7	Визначення ризикованості господарської операції на підставі використання евристичних методів	2	Основна: [3 – 7]. Додаткова: [10; 11; 15; 17; 21; 22].
Тема 8	Оцінка оптимальної стратегії підприємства за допомогою критеріїв, що працюють в умовах визначеності.	2	Основна: [3 – 7]. Додаткова: [11 – 17]
	Вибір доцільної стратегії підприємства в умовах невизначеності	1	

1	2	3	4
Тема 9	Формування найменш ризикованого портфелю інвестицій. Оцінка фінансового ризику на підставі методу лінії надійності ринку та β -коефіцієнту	1 2	Основна: [1 – 8]. Додаткова: [10; 11; 15 – 17; 22]
Тема 10	Хеджування ризику страховими фірмами. Визначення розміри страхових виплат	2	Основна: [1; 3 – 8] Додаткова [9 – 11; 15; 17; 18]
Разом годин за змістовими модулями		26	

6.1. Приклади типових практичних завдань за темами

Змістовий модуль 1.

Теоретичні засади та загальний інструментарій оцінки ризику

Тема 3. Теорія корисності та прийняття рішень в умовах ризику

Завдання 1. Фірма удосконалює свою цінову політику та товари, що вона виробляє. На товар А змінюється ціна. У випадку адаптації нової ціни на ринку, тобто прийняття її покупцями, фірма отримує додатковий дохід у розмірі 750 тис грн; у випадку, якщо клієнти не готові сплачувати підвищену ціну за товар, то фірма отримує збиток у розмірі 350 тис грн. Побудуйте дерево рішень та розрахуйте апріорну вартість інформації та визначте доцільну поведінку фірми щодо зміни ціни на товар.

Тема 4. Система кількісних оцінок економічного ризику

Завдання 2. Керівник фірми повинен вибрати одне з чотирьох варіантів управлінських рішень, які супроводжуються доходами та збитками, наведеними в табл. 6.2.

Таблиця 6.2

Вихідні дані завдання

Імовірність настання наслідків управлінський рішень			
Управлінські рішення	$p_1 = 0,5$	$p_2 = 0,1$	$p_3 = 0,4$
1	100 000 грн	- 50 000 грн	- 50 000 грн
2	- 50 000 грн	- 50 000 грн	100 000 грн
3	15 000 грн	15 000 грн	0 грн
4	0 грн	0 грн	0 грн

Визначте найбільш доцільне управлінське рішення за критерією максимізації доходу фірми.

Змістовий модуль 2.

Моделювання економічного ризику

Тема 8. Ризик та теорія ігор

Завдання 3. Фірма виробляє товар А. Маркетинговий аналіз зовнішнього середовища, зокрема, опитування клієнтів, довів, що необхідно провести модифікації товару. Запропоновано 4 варіанти модифікації – А1, А2, А3, А4. Перехід до виробництва нової модифікації товару А пов'язана з невизначеністю зовнішнього середовища, наприклад, з необхідністю пошуку відповідних постачальників сировини, яка може бути трьох видів – П1, П2, П3. Матриця виграшу наведена в табл. 6.3.

Таблиця 6.3

Матриця виграшу фірми

	П1	П2	П3
А1	0,25	0,35	0,40
А2	0,10	0,20	0,30
А3	0,35	0,85	0,20
А4	0,80	0,10	0,35

Обґрунтуйте використання критеріїв вибору доцільної лінії поведінки фірми, проведіть розрахунки та визначте найбільш доцільну модифікацію товару, що має виробляти фірма.

Тема 9. Ризик на фінансовому ринку

Завдання 4. Визначте необхідну ставку доходу від акції за допомогою методу лінії надійності ринку за умови, що :

- безпечна ставка складає 10 %;
- доходність ринку – 12 %;
- $\beta = 1,0$.

Проаналізуйте таку ситуацію: якщо акції будуть приносити дохід у 9 %, то власник цих акцій має їх продавати чи купувати?

7. Самостійна робота

Самостійна робота студента (СРС) – це форма організації навчального процесу, за якої заплановані завдання виконуються студентом самостійно під методичним керівництвом викладача.

Мета СРС – засвоєння в повному обсязі навчальної програми та формування у студентів загальних і професійних компетентностей, які відіграють суттєву роль у становленні майбутнього фахівця вищого рівня кваліфікації.

Навчальний час, відведений для самостійної роботи студентів денної форми навчання, визначається навчальним планом і становить 53 % (76 годин) від загального обсягу навчального часу на вивчення дисципліни (144 години). У ході самостійної роботи студент має перетворитися на активного учасника навчального процесу, навчитися свідомо ставитися до оволодіння теоретичними і практичними знаннями, вільно орієнтуватися в інформаційному просторі, нести індивідуальну відповідальність за якість власної професійної підготовки. СРС включає: опрацювання лекційного матеріалу; опрацювання та вивчення рекомендованої літератури, основних термінів та понять за темами дисципліни; підготовку до практичних занять; підготовку до виступу на семінарських заняттях; поглиблене опрацювання окремих лекційних тем або питань; виконання домашніх завдань (вирішення розрахункових індивідуальних та комплексних завдань) за вивченою темою; пошук (підбір) та огляд літературних джерел за заданою проблематикою дисципліни; аналітичний розгляд наукової публікації; контрольну перевірку студентами особистих знань за запитаннями для самодіагностики; підготовку до тестових контрольних робіт; підготовку до модульного контролю; систематизацію вивченого матеріалу з метою підготовки до семестрового екзамену.

Необхідним елементом успішного засвоєння матеріалу навчальної дисципліни є самостійна робота студентів з вітчизняною та закордонною спеціальною економічною літературою, нормативними актами з питань державного регулювання економіки, статистичними матеріалами. Основні види самостійної роботи, які запропоновані студентам для засвоєння теоретичних знань з навчальної дисципліни, наведені в табл. 7.1.

Завдання для самостійної роботи студентів та форми її контролю

Тиж-день	Зміст самостійної роботи студентів	Кіль-кість годин	Форми контролю СРС	Література
1	2	3	4	5
Змістовий модуль 1.				
Теоретичні засади та загальний інструментарій оцінки ризику				
1	Тема 1. Пошук, підбір та огляд літературних джерел за темою 1	2		Основна: [3 – 7]. Додаткова: [9 – 11; 15; 17; 18; 21; 23]
2	Тема 1. Пошук, підбір та огляд літературних джерел за темою 1. Тема 2. Пошук, підбір та огляд літературних джерел за темою 1, 2. Підготовка до тестової КР. Підготовка до семінарського заняття	4	Оцінка тестових завдань. Оцінка змістовності підготовленого матеріалу до семінарського заняття	Основна: [3; 6; 7]. Додаткова: [9 – 11; 15; 17; 18; 21]
		2		
3	Тема 2. Пошук, підбір та огляд літературних джерел за темою 2. Підготовка до тестової КР. Підготовка до семінарського заняття	6	Оцінка тестових завдань. Оцінка змістовності підготовленого матеріалу до семінарського заняття	Основна: [3; 6; 7]. Додаткова: [9 – 11; 15; 17; 18; 21]
4	Тема 3. Пошук, підбір та огляд літературних джерел за темою 3	2		Основна: [3 – 8]. Додаткова: [10; 11; 15 - 21; 24]
5	Тема 3. Пошук, підбір та огляд літературних джерел за темою 3. Підготовка до тестової КР. Виконання домашнього завдання до теми 3	5	Перевірка ДЗ. Оцінка тестових завдань	Основна: [3 – 7]. Додаткова: [10; 11; 15 – 21; 24]
6	Тема 4. Пошук, підбір та огляд літературних джерел за темою 4. Підготовка до тестової КР. Виконання домашнього завдання до теми 4	5	Перевірка ДЗ. Оцінка тестових завдань	Основна: [1; 3 – 8]. Додаткова: [10; 11; 13; 15; 17; 21 – 23]

Продовження табл. 7.1

	2	3	4	5
7	Тема 5. Пошук, підбір та огляд літературних джерел за темою 5	2		Основна: [2]
8	Тема 5. Пошук, підбір та огляд літературних джерел за темою 5. Підготовка до тестової КР. Виконання домашнього завдання до теми 5. Підготовка до модульної КР	9	Перевірка ДЗ. Оцінка тестових завдань. Перевірка модульної КР	Основна: [2]
Змістовий модуль 2. Моделювання економічного ризику				
9	Тема 6. Пошук, підбір та огляд літературних джерел за темою 6	2		Основна: [6 – 8]. Додаткова [10; 11; 15; 21; 22]
10	Тема 6. Пошук, підбір та огляд літературних джерел за темою 6. Підготовка до тестової КР. Виконання домашнього завдання до теми 6	5	Перевірка ДЗ. Оцінка тестових завдань	Основна: [6 – 8]. Додаткова: [10; 11; 15; 21; 22]
11	Тема 7. Пошук, підбір та огляд літературних джерел за темою 7	2		Основна: [3 – 5]. Додаткова: [10; 11; 15; 17; 21; 22]
12	Тема 7. Пошук, підбір та огляд літературних джерел за темою 7. Підготовка до тестової КР. Виконання домашнього завдання до теми 7. Підготовка до семінарського заняття	8	Перевірка ДЗ. Оцінка тестових завдань. Оцінка змістовності підготовленого матеріалу до семінарського заняття	Основна: [3 – 5; 7]. Додаткова: [10; 11; 15; 17; 21; 22]
13	Тема 8. Пошук, підбір та огляд літературних джерел за темою 8	2		Основна: [3 – 5]. Додаткова: [10 – 17]
14	Тема 8. Пошук, підбір та огляд літературних джерел за темою 8, 9. Підготовка до тестової КР. Виконання домашнього завдання до теми 8	5	Перевірка ДЗ. Оцінка тестових завдань	Основна: [3 – 7]. Додаткова: [10 – 17]

Закінчення табл. 7.1

	2	3	4	5
15	Тема 9. Пошук, підбір та огляд літературних джерел за темою 9. Підготовка до тестової КР	3	Оцінка тестових завдань	Основна: [1; 3 – 6; 8]. Додаткова: [10; 11; 15; 22]
16	Тема 10. Пошук, підбір та огляд літературних джерел за темою 10. Підготовка до семінарського заняття	5	Оцінка змістовності підготовленого матеріалу до семінарського заняття	Основна: [1; 3 – 6]. Додаткова: [10 – 13; 15; 17; 18; 21 – 23]
17	Тема 10. Пошук, підбір та огляд літературних джерел за темою 10. Підготовка до тестової КР. Підготовка до контрольної роботи	7	Оцінка тестових завдань. Перевірка модульної КР	Основна: [1; 3 – 6]. Додаткова: [9; 11; 15; 17; 18; 21 – 24].
Усього годин		76		

7.1. Контрольні запитання для самодіагностики

1. Категорії: визначеність, ризик, невизначеність. Їх відмінності.
2. Як отримання додаткової релевантної інформації впливає на зміну величини ризику?
3. Сформулюйте поняття економічного ризику.
4. Що є джерелами, об'єктом і суб'єктом ризику?
5. Перелічіть основні напрями політики управління ризиками.
6. Сформулюйте принципи управління ризиками.
7. Назвіть основні класифікаційні ознаки ризиків.
8. Дайте класифікацію економічних ризиків.
9. Які види ризиків впливають на діяльність виробників?
10. Що таке систематичні і несистематичні ризики?
11. Назвіть основні аксіоми теорії корисності фон Неймана-Моргенштерна.
12. Що таке очікувана корисність і очікувана упущена вигода?
13. Дайте характеристику функції корисності по відношенню до ризику.
14. Що означає локальний і глобальний відмова від ризику?
15. Як визначити вартість досконалої інформації і як вона впливає на зміну ризику?
16. Назвіть класифікаційні ознаки методів вимірювання ризику.

17. Перелічіть основні методи вимірювання економічного ризику.
18. Що таке метод аналогій?
19. Сформулюйте основні етапи аналітичного методу.
20. Що таке рівень ризику і ризик часу?
21. Дайте поняття відносних оцінок ризику.
22. Які показники є абсолютними оцінками ризику?
23. Що таке міра ризику?
24. Як визначити об'єктивну і суб'єктивну ймовірність настання події?
25. Перелічіть види форм розподілу. Яку форму розподілу мають економічні процеси?
26. Що таке коефіцієнт ризику? Визначте характер його змін у залежності від зміни факторів ефективності виробництва.
27. Поняття еластичності коефіцієнта ризику.
28. Дайте загальну схему експертизи.
29. Перелічіть основні методи експертної інформації.
30. Що таке рейтингові методи вибору альтернатив?
31. На чому заснований аналіз рівня країнового ризику?
32. Наведіть умови використання основних критеріїв ризику в теорії ігор.
33. У яких випадках використовується критерій Севіджа?
34. Сформулюйте поняття рівноважної стратегії і ризикової стратегії.
35. Що таке марківський ланцюг?
36. Які види марківських ланцюжків існують?
37. Що таке фінальна ймовірність?
38. Визначте поняття перехідного процесу.
39. Які величини використовуються для визначення ризику інвестицій в умовах невизначеності?
40. Якщо дисперсія дохідності проекту А більша, ніж проекту Б, який проект ризикованіше?
41. Чому для оцінки переваг одного з двох різних проектів використовують коефіцієнт варіації?
42. Як диверсифікація зменшує ризик?
43. Що краще: якщо активи портфеля реагують на ринок позитивно або негативно? Чому?
44. Чому ринок є стандартною мірою недиверсифікованого ризику?
45. Поясніть, як за допомогою лінії надійності ринку можна розрахувати чисту теперішню вартість проекту?
46. Прибутковість акцій, якщо порівнювати її з ринковими доходами, на графіку зображена прямою під кутом 45° . Що це означає?

47. Що таке аналіз чутливості реагування?
48. Як можна використовувати МОКА для оцінки доцільності інвестицій з урахуванням ризику?
49. Як визначається β проекту?
50. Як можна вирішити проблему інфляції, якщо оцінювати доцільність інвестицій?
51. Сформулюйте підходи до оцінки майна підприємств.
52. Назвіть основні методи оцінки майна підприємств.
53. Розкажіть про метод капіталізації прибутку. Що таке ставка капіталізації?
54. Як розраховується норма дисконту при оцінці майна?
55. Які показники використовуються при оцінці майна методом ринкових порівнянь?
56. Назвіть найбільш поширені методи зниження економічного ризику.
57. Що таке хеджування контрактів і опціонів? Який вид ризику вони зменшують?
58. Розкажіть про фінансові ф'ючерсах і опціонів.
59. Що таке фінансова стійкість страхових операцій?
60. Назвіть основні методи зниження валютних ризиків.
61. Сформулюйте методи зниження виробничих ризиків.
62. Розкрийте сутність методів зниження банківських ризиків.

8. Індивідуально-консультативна робота

Індивідуально-консультативна робота здійснюється за графіком індивідуально-консультативної роботи у формі: індивідуальних занять, консультацій, перевірки виконання індивідуальних завдань, перевірки та захисту завдань, що винесені на поточний контроль тощо.

Формами організації індивідуально-консультативної роботи є:

- 1) за засвоєнням теоретичного матеріалу:
консультації, індивідуальні (запитання – відповідь); групові (розгляд типових прикладів – ситуацій);
- 2) за засвоєнням практичного матеріалу:
консультації індивідуальні і групові;
- 3) для комплексної оцінки засвоєння програмного матеріалу:
індивідуальне здавання виконаних робіт.

9. Методи навчання

При викладанні навчальної дисципліни "Теорія економічного ризику" для активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів передбачено застосування таких навчальних технологій, як: проблемні лекції; робота в малих групах, семінари-дискусії; кейс-метод (case-study); презентації; банки візуального супроводження (табл. 9.1).

Таблиця 9.1

Використання навчальних технологій для активізації процесу навчання

Методики активізації процесу навчання	Практичне застосування навчальних технологій
1	2
<p>Проблемні лекції направлено на розвиток логічного мислення студентів, коло питань теми обмежується двома-трьома ключовими моментами, використовується досвід закордонних навчальних закладів з роздачею студентам під час лекцій друкованого матеріалу та виділенням головних висновків з питань, що розглядаються. При читанні лекцій студентам даються питання для самостійного розмірковування</p>	<p>Проблемна лекція з питання "Основні напрями політики управління ризиками. Принципи управління ризиками" (тема 1)</p>
	<p>Проблемна лекція з питання "Зниження ризику за допомогою статистичної теорії прийняття рішень" (тема 3)</p>
	<p>Проблемна лекція з питання "Вимірювання ризику за допомогою коефіцієнта ризику" (тема 4)</p>
	<p>Проблемна лекція з питання " Засоби та принципи зниження ризику " (тема 9)</p>
<p>Робота в малих групах дає змогу структурувати практично-семінарські заняття за формою і змістом, створює можливості для участі кожного студента в роботі за темою заняття, забезпечує формування особистісних якостей та досвіду соціального спілкування</p>	<p>Робота в малих групах при проведенні рольової ігри "Робін Гуд" (тема 1)</p>
<p>Ситуаційне завдання (case-study) – метод аналізу конкретних ситуацій, який дає змогу наблизити процес навчання до реальної практичної діяльності спеціалістів. Важливими характеристиками ситуаційних вправ є їхні практична спрямованість та наявність прототипу реальної ситуації</p>	<p>Проблемна ситуація "Визначення ризику інвестиційного проекту підприємства" (тема 5)</p>

1	2
Семінари-дискусії передбачають обмін думками і поглядами учасників з приводу даної теми, а також розвивають мислення, допомагають формувати погляди і переконання, виробляють вміння формулювати думки й висловлювати їх, вчать оцінювати пропозиції інших людей, критично підходити до власних поглядів	Семінарські заняття за темами 2, 7, 10
Презентації – виступи перед аудиторією, що використовуються для представлення певних досягнень, результатів роботи групи, звіту про виконання індивідуальних завдань та семінарів	Презентація студентами рефератів до відповідних тем семінарських занять за темами 2, 7, 9
	Презентація малими групами звіту рольової гри "Робін Гуд"
	Презентація малими групами звіту проблемної ситуації "Визначення ризику інвестиційного проекту підприємства"
Банки візуального супроводження за допомогою наочності сприяють активізації творчого сприйняття змісту дисципліни	Презентацію лекційного матеріалу в PowerPoint
	Роздатковий матеріал до вивчення тем дисципліни
	Питання для самостійної роботи

10. Методи контролю

Система оцінювання сформованих компетентностей (див. табл. 2.1) у студентів враховує види занять, які згідно з програмою навчальної дисципліни передбачають лекційні, семінарські, практичні заняття, а також виконання самостійної роботи. Оцінювання сформованих компетентностей у студентів здійснюється за накопичувальною 100-бальною системою. Відповідно до Тимчасового положення "Про порядок оцінювання результатів навчання студентів за накопичувальною бально-рейтинговою системою" ХНЕУ імені С. Кузнеця, контрольні заходи включають:

поточний контроль, що здійснюється протягом семестру під час проведення лекційних, практичних, семінарських занять і оцінюється сумою набраних балів (максимальна сума – 100 балів; мінімальна сума, що дозволяє студенту скласти залік – 60 балів);

модульний контроль, що проводиться з урахуванням поточного контролю за відповідний змістовий модуль і має на меті інтегровану оцінку результатів навчання студента після вивчення матеріалу з логічно завершеної частини дисципліни – змістового модуля;

підсумковий/семестровий контроль, що проводиться у формі заліку, відповідно до графіку навчального процесу.

Поточний контроль з даної навчальної дисципліни проводиться в таких формах:

- активна робота на лекційних заняттях;
- активна участь у виконанні ситуаційного завдання;
- захист семінарського завдання з презентацією матеріалу;
- активна участь у практичних заняттях;
- захист домашнього завдання;
- активна участь у дискусії семінарських заняттях;
- проведення поточного тестування;
- проведення модульної письмової контрольної роботи.

Оцінювання знань студента проводиться за накопичувальною 100-бальною системою.

Поточний контроль здійснюється за такою системою оцінювання:

Лекції – 0,5 бала за одне лекційне заняття:

0,25 – присутність студента на лекції;

0,25 – активна робота на лекції, участь у дискусії.

Практичні заняття – 1 бал:

0,2 – присутність на практичному занятті;

0,3 – активна участь у вирішенні завдань.

Семінарські заняття – 3 бали для студента-виконавця:

1 – за наявність презентації матеріалу у середовищі Powerpoint (чи альтернативному);

1,5 – за повноту викладення релевантного матеріалу відповідно до теми семінарського заняття;

0,5 – за вміння вести дискусію та управляти аудиторією слухачів.

1,5 бали для студента, що приймає активну участь в обговоренні питань семінарського заняття.

Ситуаційна заняття – 4 бали:

2 – за правильність розв'язання кейсового завдання;

1 – за активну групову роботу та вироблення групового рішення;

1 – за активну участь у дискусії за матеріалами кейсу.

Самостійна робота (домашнє завдання) – 2 бали:

1 – правильність виконання завдання;

1 – захист завдання.

Тести за тема дисципліни – 2 бали:

0,5 – 25 % правильних відповідей;

- 1 – 50 % правильних відповідей;
- 1,5 – 75 % правильних відповідей;
- 2 – 100 % правильних відповідей.

Модульні контрольні роботи – 15 балів:

5 – за правильні відповіді на закриті тестові запитання;

5 – за правильні відповіді на відкриті тестові запитання чи теоретичні запитання;

5 – за вірне розв'язання практичного (ситуаційного) завдання.

Модульний контроль з даної навчальної дисципліни проводиться у формі письмової контрольної роботи.

Підсумковий/семестровий контроль проводиться у формі заліку. Залікова оцінка складається з накопичених студентом балів за всі форми контролю його знань протягом семестру.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни розраховується з урахуванням балів, отриманих під час екзамену, та балів, отриманих під час поточного контролю за накопичувальною системою. Сумарний результат у балах за семестр складає: "60 і більше балів – зараховано", "59 і менше балів – незараховано" та заноситься у залікову "Відомість обліку успішності" навчальної дисципліни. У випадку отримання менше 60 балів студент обов'язково здає залік після закінчення екзаменаційної сесії у встановлений деканом факультету термін, але не пізніше двох тижнів до початку семестру. У випадку повторного отримання менше 60 балів декан факультету призначає комісію у складі трьох викладачів на чолі із завідувачем кафедри та визначає термін перескладання заліку, після чого приймається рішення відповідно до чинного законодавства: "зараховано" – студент продовжує навчання за графіком навчального процесу, а якщо "не зараховано", тоді декан факультету пропонує студенту повторне вивчення навчальної дисципліни протягом наступного навчального періоду самостійно.

Зразок модульної контрольної роботи

1. Тестова частина:

1. Загальними методами визначення ризику є:

а) статистичний, аналітичний, метод аналізу доцільності витрат;

б) метод лінії надійності ринку, модель оцінки капітальних активів;

в) статистичний, метод лінії надійності ринку, модель оцінки капітальних активів.

2. У якому методі використовується лінія Лоренца в якості кривої ризику:

- а) аналітичному;
- б) статистичному;
- в) методі аналогів?

3. Аналітичний метод дозволяє оцінити ризик за допомогою таких показників:

- а) коефіцієнта оборотності активів, періоду окупності, рентабельності, коефіцієнта ліквідності;
- б) коефіцієнта оборотності активів, періоду окупності, рентабельності, чистого приведенного доходу;
- в) внутрішньої норми прибутковості, періоду окупності, рентабельності, чистого приведенного доходу.

4. Особливість використання евристичних методів полягає в:

- а) суворій формалізації процедури отримання оцінки;
- б) відсутності суворих математичних доказів оптимальності одержуваних рішень;
- в) і а), і б) вірні.

5. Які існують типи групових процедур:

- а) точкові і прогнозні;
- б) відкрите обговорення, вільне висловлювання без обговорення, закрите обговорення;
- в) і а), і б) вірні?

6. Коефіцієнт конкордації використовується для:

- а) вибору типу експертизи;
- б) визначення цілей експертизи;
- в) визначення ступеня узгодженості думок експертів

7. У якому експертному методі використовують зворотний зв'язок шляхом ознайомлення експертів з результатами попереднього туру опитування:

- а) метод "сценаріїв";
- б) метод "Дельфі";
- в) метод "мозкової атаки"?

8. Грою називають:

- а) опис конфлікту, представлене математичною моделлю;
- б) опис дій супротивників;
- в) платіжну матрицю.

9. За кількістю стратегій розрізняють:

- а) ігри з нульовою та ненульовою сумою;
- б) кінцеві і нескінченні гри;
- в) кооперативні та некооперативні ігри.

10. Максимінною стратегією називають стратегію, що визначається за формулою:

а) $\alpha = \max_i \alpha_i = \max_i \min_j a_{ij};$

б) $S = \min_i S_i = \min_i \max_j r_{ij};$

в) $L_i = k \sum_j p_j a_{ij} + (1 - k) \min_j a_{ij};$

2. Продовжіть фразу:

- 1. Премія за ризик – це... .
- 2. Внутрішня норма прибутковості застосовується
- 3. Математична модель, що відображає риси конфлікту, повинна описувати... .

3. Практична частина:

Задача.

За допомогою критерію Севіджа вибрати найменш ризиковану стратегію поведінки фірми. Платіжна матриця приведена в табл. 10.1.

Таблиця 10.1

Вихідні дані завдання

	П1	П2	П3	П4	П5
A1	2	8	2	2	16
A2	1	6	10	3	4
A3	7	3	4	11	7
A4	8	3	0	4	10

11. Розподіл балів, які отримують студенти

Система оцінювання рівня сформованості професійних компетентностей студентів денної форми навчання наведена у табл. 11.1.

**Система оцінювання рівня сформованості
професійних компетентностей**

Професійні компетентності	Навчальний тиждень	Години	Форми навчання	Оцінка рівня сформованості компетентностей				
				Форми контролю	Макс. бал			
1	2	3	4	5	6			
Змістовий модуль 1. Теоретичні засади та загальний інструментарій оцінки ризику								
Здатність набувати теоретичні знання з аналізу часових рядів, що описують поведінку соціально-економічних процесів	1	Ауд.	2	Лекція	Вступ. Тема 1. Ризик як економічна категорія ринкової економіки	Робота на лекції	0,5	
			2	Ситуаційне заняття	Рольова гра "Робін Гуд". Визначення ризику організації та розробка шляхів подолання чи зменшення ризику	Участь в обговоренні ситуації, формування елементів її вирішення	4	
		СРС	2	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за темою 1			
	2	Ауд.	2	Лекція	Тема 1. Ризик як економічна категорія ринкової економіки. Тема 2. Диверсифікація ризику при прийнятті рішень на різних рівнях економічного керування	Робота на лекції	0,5	

1		2	3		4		5	6
Здатність до визначення джерел виникнення економічного ризику та класифікації видів ризику, що впливають на прийняття управлінського рішення з функціонування	Здатність визначати вид ризику, що впливає на прийняття конкретного управлінського рішення певного суб'єкта господарювання		СРС	2	Семінарське заняття	Ризик як економічна категорія ринкової економіки	Виступ на семінарському занятті	3
				6	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за темою 1, 2. Підготовка до тестової КР. Підготовка до семінарського заняття	Тест	2
		3	Ауд.	2	Лекція	Тема 2. Диверсифікація ризику при прийнятті рішень на різних рівнях економічного керування	Робота на лекції	0,5
				2	Семінарське заняття	Диверсифікація ризику при прийнятті рішень на різних рівнях економічного керування	Виступ на семінарському занятті	3
			СРС	6	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за темою 2. Підготовка до тестової КР. Підготовка до семінарського заняття	Тест	2
			СРС	2	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за темою 3	Робота на практичному занятті	1

Продовження табл. 11.1

1	2	3	4	5	6	
			2 Прак- тичне заняття	Практичне заняття до теми 3. Апріорна та апостеріона оцінка досконалої інформації	Робота на практичному занятті	1
		СРС	5 Підго- товка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за темою 3. Підготовка до тестової КР. Виконання домашнього завдання до теми 3	Тест. Перевірка домашнього завдання	4
			2 Лекція	Тема 4. Система кількісних оцінок економічного ризику	Робота на лекції	0,5
		Ауд.	2 Прак- тичне заняття	Практичне заняття до теми 4. Визначення суб'єктивної та об'єктивної ймовірності настання події. Розрахунок математичного очікування отримання доходу. Визначення абсолютної та відносної оцінки ризику проекту. Розрахунок коефіцієнту ризику	Робота на практичному занятті	1
	6	СРС	5 Підго- товка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за темою 4. Підготовка до тестової КР. Виконання домашнього завдання до теми 4	Тест. Перевірка домашнього завдання	4
			2 Лекція	Тема 5. Оцінка ризику з використанням апарату марківських випадкових процесів	Робота на лекції	0,5
	7	Ауд.	2 Прак- тичне заняття	Практичне заняття до теми 5. Визначення характеристик марківського процесу з безперервним та дискретними станами та часом	Робота на практичному занятті	1
Здатність визначати абсолютну та відносну оцінку ризику	6					
Здатність оцінювати ризик операції/проекту на підставі побудови матриці перехідних ймовірностей	7					

1	2	3	4	5	6		
	8	СРС	2	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за темою 5		
		Ауд.	2	Лекція	Тема 5. Оцінка ризику з використанням апарату марківських випадкових процесів	Робота на лекції	0,5
			2	Практичне заняття	Модульна контрольна робота	Перевірка модульної КР	15
		СРС	9	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за темою 5. Підготовка до тестової КР. Виконання домашнього завдання до теми 5. Підготовка до модульної КР	Тест. Перевірка домашнього завдання	4
Змістовий модуль 2. Моделювання економічного ризику							
Здатність щодо кількісної оцінки ризику за допомогою економіко-математичних методів загального характеру	9	Ауд.	2	Лекція	Тема 6. Загальні методи вимірювання ризику	Робота на лекції	0,5
			2	Практичне заняття	Практичне заняття до теми 6. Оцінка ризику проекту за допомогою статистичного методу. Визначення та аналіз ризику діяльності підприємства на підставі методу аналізу доцільності витрат	Робота на практичному занятті	1
		СРС	2	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за темою 6		
	10	Ауд.	2	Лекція	Тема 6. Загальні методи вимірювання ризику	Робота на лекції	0,5

Продовження табл. 11.1

1	2	3	4		5	6	
			2	Практичне заняття. Ситуаційне заняття	Практичне заняття до теми 6. Визначення та аналіз ризику діяльності підприємства на підставі методу аналізу доцільності витрат. Case-study – "Визначення ризику інвестиційного проекту підприємства"	Робота на практичному занятті. Участь в обговоренні ситуації, формування елементів її вирішення	5
				СРС	5	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за темою 6. Підготовка до тестової КР. Виконання домашнього завдання до теми 6
Здатність оцінювати ризик операції/проекту на підставі проведення різних видів експертизи, розрахунку необхідної кількості експертів, що мають односпрямовані судження	11	Ауд.	2	Лекція	Тема 7. Експертні оцінки виміру ризику	Робота на лекції	0,5
			2	Практичне заняття	Практичне заняття до теми 7. Визначення ризикованості господарської операції на підставі використання евристичних методів	Робота на практичному занятті	1
		СРС	2	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за темою 7.		
	12	Ауд.	2	Лекція	Тема 7. Експертні оцінки виміру ризику	Робота на лекції	0,5
			2	Практичне заняття	Експертні методи оцінки ризику	Виступ на семінарському занятті	3
		СРС	8	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за темою 7. Підготовка до тестової КР. Виконання домашнього завдання до теми 7. Підготовка до семінарського заняття	Тест. Перевірка домашнього завдання	4

1		2	3		4		5	6
Здатність приймати оптимальні управлінські рішення з використанням різноманітних критеріїв теорії ігор	Здатність обирати оптимальну стратегію поведінки підприємства/ організації в умовах конкурентного зовнішнього оточення	13	Ауд.	2	Лекція	Тема 8. Ризик і теорія ігор	Робота на лекції	0,5
				2	Практичне заняття	Практичне заняття до теми 8. Оцінка оптимальної стратегії підприємства за допомогою критеріїв, що працюють в умовах визначеності. Вибір доцільної стратегії підприємства в умовах невизначеності. Функція ризику, її властивості	Робота на практичному занятті	1
			СРС	2	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за темою 8		
Здатність щодо кількісної оцінки ризику за допомогою економіко-математичних методів спеціального характеру	Здатність будувати портфель інвестицій за умови максимізації доходу та мінімізації ризику. Здатність обирати найменш чутливий до ринкових коливань інвестиційний проект. Здатність визначати необхідну прибутковість акцій за умови визначення середньоринкової дохідності	14	Ауд.	2	Лекція	Тема 8. Ризик і теорія ігор. Тема 9. Ризик на фінансовому ринку	Робота на лекції	0,5
				2	Практичне заняття	Практичне заняття до теми 8. Функція ризику, її властивості. Практичне заняття до теми 9. Формування найменш ризикованого портфелю інвестицій	Робота на практичному занятті	1
			СРС	5	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за темою 8, 9. Підготовка до тестової КР. Виконання домашнього завдання до теми 8	Тест. Перевірка домашнього завдання	4
		15	Ауд.	2	Лекція	Тема 9. Ризик на фінансовому ринку	Робота на лекції	0,5
	2	Практичне заняття	Практичне заняття до теми 9. Оцінка фінансового ризику на підставі методу лінії надійності ринку та b-коефіцієнту	Робота на практичному занятті	1			

Закінчення табл. 11.1

1		2	3		4		5	6
	Здатність визначати найменш ризикований проект на підставі визначення безризикової та ризикової частин грошового потоку		СРС	3	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за темою 9. Підготовка до тестової КР	Тест	2
Здатність розробляти управлінські заходи для зменшення впливу конкретного ризику на діяльність підприємства	Здатність до зниження ризику валютних операцій на підставі використання опціонів та ф'ючерсів. Здатність до визначення страхових внесків при страхуванні ризиків діяльності підприємства. Здатність до зниження банківських ризиків за рахунок оцінки сталості клієнта	16	Ауд.	2	Лекція	Тема 10. Методи зниження ризику в різних сферах діяльності виробників	Робота на лекції	0,5
				2	Семінарське заняття	Засоби та методи зниження ризику	Виступ на семінарському занятті	3
			СРС	5	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за темою 10. Підготовка до семінарського заняття		
		17	Ауд.	2	Лекція	Тема 10. Методи зниження ризику в різних сферах діяльності виробників	Робота на лекції	
				2	Практичне заняття	Модульна контрольна робота	Перевірка модульної КР	15
			СРС	7	Підготовка до занять	Пошук, підбір та огляд літературних джерел за темою 10. Підготовка до тестової КР. Підготовка до контрольної роботи	Тест	2
Усього годин				144	Загальна максимальна кількість балів по дисципліні			100
з них:					з них:			
аудиторні				68	поточний контроль			100
самостійна робота				76	підсумковий контроль			100

Розподіл балів у межах тем змістових модулів наведено в табл. 11.2.

Таблиця 11.2

Розподіл балів за темами

Поточне тестування та самостійна робота										Сума
Змістовий модуль 1					Змістовий модуль 2					
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	100
9,75	5,75	7	5,5	21	11	9	6,25	4,25	20,5	

Примітка. T1, T2 ... T12 – теми змістових модулів.

Максимальну кількість балів, яку може накопичити студент протягом тижня за формами та методами навчання, наведено в табл.11.3.

Таблиця 11.3

Розподіл балів за тижнями

Теми змістовного модулю		Лекції	Семинарські	Практичні	Ситуаційні	Тести	Самостійна (домашня) робота	Модульні КР	Σ
ЗМ1	Тема 1 1 тиждень 2 тиждень	0,75	3		4	2			9,75
	Тема 2 2 тиждень 3 тиждень	0,75	3			2			5,75
	Тема 3 4 тиждень	1		2		2	2		7
	Тема 4 5 тиждень 6 тиждень	0,5		1		2	2		5,5
	Тема 5 7 тиждень 8 тиждень	1		1		2	2	15	21
ЗМ2	Тема 6 9 тиждень 10 тиждень	1		2	4	2	2		11
	Тема 7 11 тиждень 12 тиждень	1	3	1		2	2		9
	Тема 8 13 тиждень 14 тиждень	0,75		1,5		2	2		6,25
	Тема 9 14 тиждень 15 тиждень	0,75		1,5		2			4,25
	Тема 10 16 тиждень 17 тиждень	0,5	3			2		15	20,5

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни визначається відповідно до Тимчасового положення "Про порядок оцінювання результатів навчання студентів за накопичувальною бально-рейтинговою системою" ХНЕУ ім. С. Кузнеця (табл. 11.4).

Таблиця 11.4

Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ЄКТС	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82 – 89	B	добре	
74 – 81	C		
64 – 73	D	задовільно	
60 – 63	E		
35 – 59	FX	незадовільно	не зараховано
1 – 34	F		

Оцінки за цією шкалою заносяться до відомостей обліку успішності, індивідуального навчального плану студента та іншої академічної документації.

12. Рекомендована література

12.1. Основна

1. Балабанов И. Т. Риск-менеджмент / И. Т. Балабанов. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 156 с.

2. Бережная Е. В. Математические методы моделирования экономических систем : учебн. пособ. / Е. В. Бережная, В. И. Бережной. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 368 с.

3. Вітлінський В. В. Аналіз, оцінка і моделювання економічного ризику / В. В. Вітлінський. – К. : ДЕМІУР, 1996. – 212 с.

4. Вітлінський В. В. Ризик у менеджменті / В. В. Вітлінський, С. І. Наконечний. – К. : ТОВ "Бори сфен-М", 1996. – 326 с.

5. Вітлінський В. В. Ризикологія в економіці та підприємстві : Монографія / В. В. Вітлінський, Г. І. Великоіваненко. – К. : КНЕУ, 2002. – 490 с.

6. Гранатуров В. М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения / В. М. Гранатуров. – М. : Изд. "Дело и Сервис", 1999. – 112 с.

7. Клебанова Т. С. Теория экономического риска : учебн. пособ. / Т. С. Клебанова, Е. В. Раевнева. – Х. : Издательский Дом "ИНЖЕК", 2006. – 208 с.

8. Ястремський О. І. Моделювання економічного ризику / О. І. Ястремський. – К. : Либідь, 1992. – 80с.

12.2. Додаткова

9. Альгин А. П. Риск и его роль в общественной жизни / А. П. Альгин. – М. : Мысль, 1989. – 188 с.

10. Гончаров І. В. Ризик та прийняття управлінських рішень: навч. посіб. / І. В. Гончаров. – Х. : НТУ "ХПІ", 2003. – 150 с.

11. Грабовый П. Г. Риски в современном бизнесе / П. Г. Грабовый, С. Н. Петрова. – М. : Изд. "Аланс", 1994. – 200 с.

12. Ермольев Ю. М. Методы стохастического программирования / Ю. М. Ермольев. – М. : Наука, 1976. – 312 с.

13. Канторович Л. В. Экономика и оптимизация / Л. В. Канторович. – М. : Наука, 1990. – 212 с.

14. Кини Р. Л. Принятие решений при многих критериях: предпочтения и замещения / Р. Л. Кини, Х. Райфа. – М. : Мир, 1982. – 132 с.
15. Клебанова Т. С. Теория экономического риска : учебн. пособ. / Т. С. Клебанова, Е. В. Раевнева. – Х. : Изд. ХГЭУ, 2001. – 132 с.
16. Моррис У. Т. Наука об управлении. Байесовский подход / У. Т. Моррис. – М. : Мир, 1971. – 152 с.
17. Петраков Н. Я. Фактор неопределенности и управление экономическими системами / Н. Я. Петраков, В. И. Ротарь. – М. : Наука, 1985. – 116 с.
18. Райзенберг Б. А. Предпринимательство и риск / Б. А. Райзенберг. – М. : Знание, 1992. – 56 с.
19. Фон Нейман Д. Теория игр и экономическое поведение / Д. Фон Нейман, О. Моргенштерн. – М. : Наука, 1970. – 707 с.
20. Харрис Дж. Денежная теория / Дж. Харрис. – М. : Мир, 1977. – 368 с.
21. Хозяйственный риск и методы его измерения / под ред. Т. Бачкай. – М. : Экономика, 1979. – 184 с.
22. Четыркин Е. М. Методы финансовых и коммерческих расчетов / Е. М. Четыркин. – М. : Дело, 1993. – 88 с.
23. Arrow Kenneth J. Essays in the Theory of Risk–Bearing. – Markham Publishing Company, Chicago, 1971. – 278 p.
24. J. von Neumann, O. Morgenstern. Theory of games and economic behavior. – Princeton University Press, Princeton, NJ, 1944. – 707 p.

12.3. Інформаційні ресурси

25. Офіційний сайт державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
26. Офіційний сайт департаменту статистики Організації Об'єднаних Націй. – Режим доступу : <http://unstats.un.org/unsd/default.htm>.
27. Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду. – Режим доступу : <http://www.imf.org>.
28. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку та торгівлі України. – Режим доступу : <http://me.kmu.gov.ua>.
29. Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
30. Офіційний сайт Світового банку. – Режим доступу : <http://web.worldbank.org>.

31. Офіційний сайт Світового економічного форуму. – Режим доступу : <http://www.weforum.org>.

32. Офіційний сайт Статкомітета СНД. – Режим доступу : <http://www.cisstat.com>.

33. Офіційний сайт Фонду миру. – Режим доступу : <http://www.fundforpeace.org/global>.

34. Асоціація Українських Банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://aub.org.ua>.

12.4. Методичне забезпечення

35. Клебанова Т. С. Теория экономического риска : учебн. пособ. / Т. С. Клебанова, Е. В. Раевнева. – Х. : Изд. ХГЭУ, 2001. – 132 с.

36. Клебанова Т. С. Теория экономического риска : учебн. пособ. для самостоятельного изучения дисциплины / Т. С. Клебанова, Е. В. Раевнева. – Х. : Издательский Дом "ИНЖЕК", 2003. – 272 с.

37. Клебанова Т. С. Теория экономического риска : учебн. пособ. – 2-е изд., перераб. и доп./ Т. С. Клебанова, Е. В. Раевнева. – Х. : Издательский Дом "ИНЖЕК", 2007. – 208 с.

Додатки

Додаток А

Компетентності,
що отримують студенти в процесі вивчення навчальної дисципліни "Теорія економічного ризику"
(за Національною рамкою кваліфікацій)

Таблиця А.1

№ п/п	Зміст компетентності	Теми дисципліни, що формують компетентність
1	Здатність до цілісного уявлення про вплив ризику на діяльність вітчизняних підприємств та організацій, що функціонують у конкурентному зовнішньому оточенні	<i>Тема 1. Ризик як економічна категорія ринкової економіки</i>
Знання	Знання методології та основних категорій ризикології, принципів та функцій управління економічними ризиками підприємства чи організації	
Вміння	Здатність визначати об'єкт, суб'єкт ризику, джерел виникнення ризику. Здатність формувати політику управління ризиками організації	
Комунікація	Навички командної роботи та розробки колективного рішення. Розвиток креативного мислення при вирішенні поставлених завдань. Навички толерантного ставлення до іншої думки при вирішенні завдання. Здатність до критики та самокритики	
Автономність і відповідальність	Здібність виділяти серед різноманітних пропозицій щодо вирішення проблеми інформацію, яка дозволяє це здійснити. Здатність до розвитку креативного мислення при вирішенні поставлених завдань. Прагнення до неперервного особистісного та професійного вдосконалення	
2	Здатність до визначення джерел виникнення економічного ризику та класифікації видів ризику, що впливають на прийняття управлінського рішення з функціонування підприємства/організації	<i>Тема 2. Диверсифікація ризику при прийнятті рішень на різних рівнях економічного керування</i>
Знання	Знання сучасних теорій ризику. Знання класифікаційних систем ризику. Знання сутності основних видів ризику та наслідків їх впливу на діяльність підприємства	
Вміння	Здатність визначати вид ризику, що впливає на прийняття конкретного управлінського рішення певного суб'єкта господарювання	

Комунікація	Розвиток креативного мислення при вирішенні поставлених завдань. Навички толерантного ставлення до іншої думки при вирішенні завдання. Здатність до критики та самокритики	
Автономність і відповідальність	Здібність виділяти серед різноманітних пропозицій щодо вирішення проблеми інформацію, яка дозволяє це здійснити. Здатність до розвитку креативного мислення при вирішенні поставлених завдань. Прагнення до неперервного особистісного та професійного вдосконалення	
3	Здатність оцінювати ризик операцій/проектів на підставі ви-значення корисності проектів та ймовірності настання ризику	
Знання	Знання сучасних теорій корисності. Знання системи кількісної оціни ризику операцій/проектів. Знання теорії Марківський процесів	<i>Тема 3. Теорія корисності та прийняття рішень в умовах ризику</i>
Вміння	Здатність визначати ризик операції на підставі побудови дерева рішень та побудови функції корисності. Здатність визначати абсолютну та відносну оцінку ризику. Здатність оцінювати ризик операції/проекту на підставі побудови матриці перехідних ймовірностей	<i>Тема 4. Система кількісних оцінок економічного ризику</i>
Комунікація	Розвиток креативного мислення при вирішенні поставлених завдань. Навички толерантного ставлення до іншої думки при вирішенні завдання. Здатність до критики та самокритики	<i>Тема 5. Оцінка ризику з використанням апарату марківських випадкових процесів</i>
Автономність і відповідальність	Здібність виділяти серед різноманітних пропозицій щодо вирішення проблеми інформацію, яка дозволяє це здійснити. Здатність до розвитку креативного мислення при вирішенні поставлених завдань. Прагнення до неперервного особистісного та професійного вдосконалення	
4	Здатність щодо кількісної оцінки ризику за допомогою економіко-математичних методів загального характеру	
Знання	Знання сучасних загальних методів оцінки ризику, а саме статистичного, аналітичного методів, методу аналізу доцільності витрат, методу аналогів та експертного методу	<i>Тема 6. Загальні методи вимірювання ризику</i> <i>Тема 7. Експертні оцінки виміру ризику</i>

Вміння	Здатність оцінювати ризик операції/проекту на підставі побудови кривої Лоренца. Здатність оцінювати ризик операції/проекту на підставі використання балансової моделі діяльності підприємства. Здатність оцінювати ризик на підставі формування бази ризикових операцій. Здатність оцінювати ризик операції/проекту на підставі проведення різних видів експертизи, розрахунку необхідної кількості експертів, що мають односпрямовані судження	
Комунікація	Навички командної роботи та розробки колективного рішення; Навички управління командою задля досягнення поставленої мети. Навички толерантного ставлення до іншої думки. Здатність до критики та самокритики	
Автономність і відповідальність	Здібність виділяти серед різноманітних пропозицій щодо вирішення проблеми інформацію, яка дозволяє це здійснити. Здатність до розвитку креативного мислення при вирішенні поставлених завдань. Прагнення до неперервного особистісного та професійного вдосконалення.	
5	Здатність приймати оптимальні управлінські рішення з використанням різноманітних критеріїв теорії ігор	
Знання	Знання основних категорії теорії ігор. Знання критеріїв прийняття рішень в умовах визначеності та невизначеності поведінки зовнішнього середовища	<i>Тема 8. Ризик і теорія ігор</i>
Вміння	Здатність обирати оптимальну стратегію поведінки підприємства/організації в умовах конкурентного зовнішнього оточення	
Комунікація	Навички командної роботи та розробки колективного рішення. Здатність до критики та самокритики	
Автономність і відповідальність	Здатність до самостійного пошуку необхідної інформації для побудови стратегії поведінки підприємства/організації в умовах невизначеності зовнішнього середовища. Прагнення до неперервного особистісного та професійного вдосконалення	
6	Здатність щодо кількісної оцінки ризику за допомогою економіко-математичних методів спеціального характеру	
Знання	Знання сучасних спеціальних методів оцінки ризику, а саме, методу оцінки чутливості реагування, моделі оцінки капітальних активів, моделі визначення необхідної міри прибутковості цінних паперів, методу формування портфелю інвестицій	<i>Тема 9. Ризик на фінансовому ринку</i>

Закінчення додатка А
Закінчення табл. А.1

46

Вміння	Здатність будувати портфель інвестицій за умови максимізації доходу та мінімізації ризику. Здатність обирати найменш чутливий до ринкових коливань інвестиційний проект. Здатність визначати необхідну прибутковість акцій за умови визначення середньо ринкової дохідності. Здатність визначати найменш ризикований проект на підставі визначення без ризикової та ризикової частин грошового потоку	Тема 10. Методи зниження ризику в різних сферах діяльності виробників
Комунікація	Розвиток креативного мислення при вирішенні завдань. Навички толерантного ставлення до іншої думки. Здатність до критики та самокритики	
Автономність і відповідальність	Здібність виділяти серед різноманітних пропозицій щодо вирішення проблеми інформацію, яка дозволяє це здійснити. Здатність до розвитку креативного мислення при вирішенні поставлених завдань. Прагнення до неперервного особистісного та професійного вдосконалення	
7	Здатність розробляти управлінські заходи для зменшення впливу конкретного ризику на діяльність підприємства	
Знання	Знання теорій хеджування, принципів та сучасних способів зниження ризику діяльності суб'єктів господарювання різних галузевих спрямованостей	
Вміння	Здатність до зниження ризику валютних операцій на підставі використання опціонів та ф'ючерсів. Здатність до визначення страхових внесків при страхуванні ризиків діяльності підприємства. Здатність до зниження банківських ризиків за рахунок оцінки сталості клієнта	
Комунікація	Розвиток креативного мислення при вирішенні поставлених завдань. Навички толерантного ставлення до іншої думки при вирішенні завдання. Здатність до критики та самокритики	
Автономність і відповідальність	Навички командної роботи та розробки колективного рішення. Навички управління командою задля досягнення поставленої мети. Навички толерантного ставлення до іншої думки. Здатність до критики та самокритики	

Зміст

Вступ.....	3
1. Опис навчальної дисципліни	4
2. Мета та завдання навчальної дисципліни	4
3. Програма навчальної дисципліни.....	8
4. Структура навчальної дисципліни	12
5. Теми та плани семінарських занять	14
6. Теми практичних занять.....	15
6.1. Приклади типових практичних завдань за темами.....	17
7. Самостійна робота	19
7.1. Контрольні запитання для самодіагностики	22
8. Індивідуально-консультативна робота	24
9. Методи навчання.....	25
10. Методи контролю.....	26
11. Розподіл балів, які отримують студенти.....	30
12. Рекомендована література	40
12.1. Основна	40
12.2. Додаткова	40
12.3. Інформаційні ресурси.....	41
12.4. Методичне забезпечення	42
Додатки.....	43

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Робоча програма
навчальної дисципліни
"ТЕОРІЯ ЕКОНОМІЧНОГО РИЗИКУ"
для студентів напряму підготовки
6.030506 "Прикладна статистика"
денної форми навчання

Укладачі: **Раєвська** Олена Валентинівна
Бровко Ольга Іванівна

Відповідальний за випуск *Раєвська О. В.*

Редактор *Промський М. Н.*

Коректор *Маркова Т. А.*

План 2015 р. Поз. № 84.

Підп. до друку 17.04.2015 р. Формат 60×90 1/16. Папір офсетний. Друк цифровий.
Ум. друк. арк. 3,0. Обл.-вид. арк. 3,75. Тираж 40 пр. Зам. № 31.

Видавець і виготівник – ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 61166, м. Харків, просп. Леніна, 9-А

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
ДК № 4853 від 20.02.2015 р.